

др Милица Златић,

редовни професор Правног факултета у Београду, у пензији

РАВНОПРАВНОСТ СТРАНАКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

У савременом кривичном поступку не постоји потпуна равноправност кривичнопроцесних странака у свим фазама поступка, а још мање у свакој конкретној процесној ситуацији. Пошто јавни тужилац као државни орган има извесне предности у односу на окривљеног, помоћу претпоставке невиности, права на одбрану и одређених повластица окривљеног, успоставља се и одржава равнотежа процесних права странака. Према томе, ради се о начелној равноправности, тј. о једнакости странака у крајњој линији, сагледавајући кривични поступак у целини и остварење његовог крајњег процесног задатка

Кључне речи *Кривични поступак – Странке. – Равноправност. – Претпоставка невиности. – Право одбране.*

1. У кривичнопроцесној литератури, нарочито међу старијим писцима, среће се мишљење да је историја кривичног поступка у ствари историја питања о постојању странака и њиховом положају у кривичном поступку⁽¹⁾. Посебно се истиче да је положај окривљеног показатељ демократичности и хуманизма једног кривичнопроцесног система, а у крајњој линији – индикатор демократичности одређеног друштва.

Међутим, у савременој кривичнопроцесној теорији води се још увек спор о постојању странака у кривичном поступку. Постоји мишљење да у кривичном поступку не постоје странке, јер према окривљеном стоје два државна органа, државни тужилац и судија, који се супротстављају окривљеном и онемогућују да се постави на исту раван са државним тужиоцем⁽²⁾. Неки поборници схватања кривичног поступка без странака истичу да страначки поступак претпоставља потпуну једнакост странака. Ипак, већина писаца не пориче постојање странака на главном претресу, али сматра да окривљени није странка у истрази, јер су у тој фази поступка његова права одбране знатно ограничена што га доводи у неравноправан положај у односу на тужиоца⁽³⁾.

(1) Др Божидар Марковић, *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, Београд, 1937; стр. 106.

(2) Heinrich Henkel, *Strafverfahrensrecht*, 2. Auflage, Stuttgart, 1968, стр. 112 и сл.; Karl Peters, *Strafprozess*, 2. Auflage, Karlsruhe, 1966, стр. 87–88.

(3) Тако, нпр.: М.С. Строгович, *Курс советског уголовного процесса*, Том I, Москва, 1968, стр. 233. сматра да оптужени тек на судској расправи добија положај странке, равноправне тужиоцу.

Присталице постојања странака у кривичном поступку истичу да у савременом кривичном поступку демократичност и хуманизам квалитативно мењају односе између суда, државног тужиоца и окривљеног⁽⁴⁾. Право државе на кажњавање није у супротности са постојањем странака. Одељеност кривичнопроцесних функција ставља суд у положај посебног процесног субјекта који треба да расветли и реши спор међу странкама и донесе одговарајућу одлуку.

Југословенски кривични поступак је оптужно-расправни и страначки поступак. Наш Закон о кривичном поступку изјашњава се изричито о постојању странака у поступку, означавајући тим изразом тужиоца и окривљеног (чл.147, ст. 8. ЗКП). Тиме се отклања дилема у вези са положајем браниоца у кривичном поступку који, као стручни помоћник окривљеног, није странка у поступку. Странке, као носиоци функција оптужбе и одбране, воде спор пред судом као носиоцем функције суђења. Јавни тужилац се као државни орган супротставља оптуженом по природи своје функције, али је обавезан на објективност (чл. 15, ст. 2. ЗКП). Када се јавном тужиоцу дају извесне предности, мора се имати у виду да на страни окривљеног стоји претпоставка невиности, право одбране и одређене повластице помоћу којих се одржава равнотежа процесних права и дужности странака у поступку.

2. При одређивању појма кривичнопроцесне странке, мишљења се разилазе и међу присталицама постојања странака у кривичном поступку. Ипак, у теорији се могу издвојити два појма странке: материјални и процесни појам странке.

Заступници материјалног појма странке полазе од права државе на кажњавање за извршено кривично дело. У својству странака пред судом појављују се оштећени, као овлашћени тужилац и пасивни субјект и окривљени као активни субјект кривичног дела. Овде појам странке проистиче из кривичноправног односа.

Противници оваквог схватања појма кривичнопроцесне странке сматрају да је неприхватљиво уносити у кривично процесно право појмове из кривичноправног односа. – У теорији кривичног процесног права мора се говорити једино о материјалном основу за појаву одређених субјеката у улози странака, а не о материјалном појму странке⁽⁵⁾. За већину кривичних дела овлашћени тужилац је државни, односно јавни тужилац, који се не јавља у кривичноправном односу, наиме, он је само кривичнопроцесни субјект.

Стога је једино прихватљив процесни појам странке, а овај појам одређује се према функцији коју странка обавља у кривичном поступку. Противници овог схватања појма странке приговарају да страначки поступак претпоставља потпуну једнакост странака. Међутим, сматра се да је овај приговор неоснован, јер једнакост у процесу постоји само уопште, принципијелно, тј. посматрајући процесна права и дужности странака у крајњој линији⁽⁶⁾.

Детаљније разматрање питања појма странке и постојања странака у кривичном поступку излази из оквира постављене теме овог рада.

3. У савременом систему кривичног поступка питање равноправности странака нужно се повезује са принципом одељености кривичнопроцесних

(4) Драгољуб В. Димитријевић, *Кривично процесно право*, X издање, Београд, 1987, стр. 106.

(5) Загорка Јекић, *Кривично процесно право СФРЈ*, III издање, Београд, 1988, стр. 48.

(6) Тома Живановић, *Основни проблеми Кривичног и Грађанског процесног права (поступка)*, II одељак, Београд, 1941, стр. 125.

функција и принципом расправности. Одељеност главних кривичнопроцесних функција даје кривичном поступку обележје правног спора између тужиоца и окривљеног пред судом који својом процесном активношћу треба да расветли и реши кривичну ствар. Вршењем одређене функције, оптужбе или одбране, тужилац и окривљени добијају својство странке у спору. Међутим, посебно се истиче да странке расправљају у условима њихове међусобне равноправности у погледу поседовања и вршења кривичнопроцесних права и дужности⁽⁷⁾.

Треба поменути схватање према коме је равноправност кривичнопроцесних странака не само услов контрадикторности процеса, већ и нужни елемент самог појма странке. Наиме, сматра се да тужилац и окривљени добијају карактер странке само кад представљају два равноправна субјекта између којих се води спор пред судом. У том смислу се наглашава да изузетна ограничења права одбране окривљеног у току истраге (чл. 73, ст. 2; чл. 131, ст. 5; чл. 168, ст. 5. ЗКП) одузимају окривљеном, у случајевима када се примењују, карактер странке, а истражи карактер контрадикторног поступка⁽⁸⁾.

Међутим, у вези са изложеним схватањем намеће се питање да ли је за постојање странака у кривичном поступку потребна потпуна равноправност, тј. једнакост њихових права и дужности у свим стадијумима, односно фазама поступка.

У југословенском кривичном поступку функцију оптужбе углавном врши јавни тужилац који стоји на челу јавног тужилаштва као самосталног државног органа. Јавни тужилац има одређена преимућства у односу на окривљеног, нарочито у претходном поступку, јер су извесна права окривљеног да се упусти у кривични поступак праћена је обавезом надлежних државних органа да обезбеде његово присуство у процесу применом принудних мера, прописаних законом (чл. 182. и сл. ЗКП). Даље, окривљеном и његовом браниоцу може се привремено ускратити разматрање појединих списа или разгледање предмета када то захтевају посебни интереси одбране или безбедности земље (чл. 73, ст. 2 и 131, ст. 5. ЗКП). Из истих разлога може им се ускратити да присуствују извођењу појединих истражних радњи. (чл. 168, ст. 5. ЗКП). Извесна предност јавног тужиоца постоји и у вези са стављањем предлога истражном судији да изврши одређене истражне радње. Наиме, само када не усвоји предлог јавног тужиоца, истражни судија мора питање уместности извршења те радње поднети на решавање судском већу. Ако се истражни судија не сложи са предлогом окривљеног, односно његовог браниоца, он није дужан да питање извршења те радње износи пред судско веће (чл. 167. ЗКП). Међутим, треба приметити да ова предност јавног тужиоца нема неки већи процесни значај, јер окривљени има право да понови свој предлог у даљем току истраге и у свим каснијим фазама поступка.

Чињеница је да у фази истраге, односно у појединим процесним ситуацијама у оквиру те фазе, долази до привременог поремећаја равнотеже процесних права тужиоца и окривљеног. Пошто појава дебаланса има карактер изузетка, који се може јавити као нужност ефикасног наступања против криминалитета, поремећена равнотежа се успоставља каснијим фазама кривичног поступка⁽⁹⁾. Изузетна ограничења права одбране окривљеног у истрази престају подизањем оптужнице. Поред тога, равноправност странака у

(7) Драгољуб В. Димитријевић, *Варијације расправног начела у кривичном поступку*, „Анали Правног факултета у Београду”, бр. 4/61, стр. 470.

(8) Владимир Бајер, *Југословенско кривично процесно право*, књига прва, Загреб, 1980, стр. 183 и 195.

(9) Драгољуб В. Димитријевић, *Окривљеник у претходном кривичном поступку*, „Годишњак Правног факултета у Сарајеву”, 1957, стр. 20.

фази оптужбе постиже се помоћу права окривљеног и његовог браниоца да против оптужнице поднесу суду приговор у коме побијају исправност и основаност оптужнице или захтевају допуну, односно спровођење истраге. На главном претресу равноправност странака долази до најпотпунијег изражаја, јер странке, заступајући оптужбу, односно излажући одбрану, усмено и непосредно расправљају пред судом. Равноправност странака остварује се и у поступку по правним лековима посредним општењем у писменом виду, али и усменим расправљањем у седници већа или на главном претресу пред судом правног лека.

4. У савременом кривичном поступку, па и у нашем, који треба да се одликује демократичношћу и хуманизмом у односу на окривљеног, постоји тенденција за што потпунијим остварењем равноправности странака у току читавог кривичног поступка, а нарочито у фази истраге. При томе се има у виду да је окривљени кривичнопроцесна странка са функцијом одбране, али и могући извор доказа, односно активно и пасивно доказно средство⁽¹⁰⁾. Стога је положај окривљеног у појединим фазама и процесним ситуацијама и правно и фактички неповољнији у односу на јавног тужиоца као државног органа. Међутим, то ипак не значи да се окривљени налази у потчињеном положају, или да постаје објект кривичног поступка кад се јавља као доказно средство. Исказ окривљеног је могући извор доказа, али је истовремено и средство његове одбране. Стога, ако се усвоји становиште да кривичнопроцесна способност вршења функције одбране даје окривљеном својство странке, онда окривљени не губи статус странке, јер задржава своје право одбране којим у начелу слободно располаже. Када је окривљени предмет увиђаја или вештачења, односно пасивно доказно средство, чак и ако се ове радње врше против његове воље, он у суштини не губи својство кривичнопроцесног субјекта, односно странке, јер није лишен права одбране.

Већ је речено да су претпоставка невиности, право одбране и повластице окривљеног процесни институти који доприносе његовој равноправности у спору са тужиоцем. Право одбране окривљеног као његово основно право има највећи значај за успостављање и очување равнотеже процесних права окривљеног и тужиоца. Ово се посебно односи на његово право да се брани уз стручну помоћ браниоца, што обезбеђује равноправни однос окривљеног према јавном тужиоцу као државном органу и правно образованом лицу. Претпоставка невиности окривљеног такође даје значајан допринос равноправности кривичнопроцесних странака. Ова претпоставка са својим процесним последицама, међу којима се истичу решавање питања о терету пружања доказа и поштовање личности окривљеног, омогућава правилан став према окривљеном у току кривичног поступка и доприноси његовој равноправности са тужиоцем. Најзад, извесне предности, које у појединим фазама поступка има јавни тужилац као државни орган, надокнађују се одређеним повластицама окривљеног у циљу очувања равноправности странака.

5. При одређивању појма повластица окривљеног треба начинити разлику између повластица и предности окривљеног у односу на јавног тужиоца. Повластице у ужем смислу речи су посебна права окривљеног која нема тужилац као супротна странка, па чине једну особеност положаја окривљеног у кривичном поступку. Предности окривљеног представљају само један нови квалитет истог права које поседује и супротна странка. Наиме, при вршењу одређених процесних радњи, окривљени има одређене предности у односу на тужиоца да би се надокнадила преимућства која закон даје тужио-

(10) Тихомир Васиљевић, *Систем кривичног процесног права СФРЈ*, Београд, 1981, стр. 160.

цу као државном органу. Повластице окривљеног као његова специфична права и предности, као преимущества у односу на јавног тужиоца чине појам повластица у ширем смислу речи.

Према томе, појам повластица окривљеног обухвата све правне прописе и правила кривичног процесног права којим се окривљеном даје привилегован положај из хуманих разлога у циљу заштите његових личних права, а посебно права одбране као његовог основног права у кривичном поступку. У том обезбеђивању права одбране помоћу повластица окривљеног огледа се њихова међусобна повезаност. Стога су у кривичнопроцесној литератури ова права окривљеног позната под називом *favor defensionis* (лат. предност одбране).

Слобода одбране и исказа, која се огледа у праву окривљеног на ћутање и могућности да не говори истину, последица је претпоставке невиности која решава питање терета доказа. У том смислу, правило да терет пружања доказа не лежи на окривљеном, може се сматрати повластицом која произлази из претпоставке невиности. Окривљени се може одрећи ове повластице, што у пракси готово увек и чини, па ће пружањем доказа у своју корист на најпотпунији начин остварити своје право одбране. Међутим, право окривљеног да не пружа доказе против себе и могућност да не говори истину фактички представљају средства за остваривање његовог права одбране. Без ових посебних права, као повластица окривљеног, одбрана би изгубила једну од својих битних одлика која се састоји у слободном располагању окривљеног правом одбране.

Поред тога, поједине повластице окривљеног непосредно или посредно проистичу из права одбране. Пре свега, ради се о повластици окривљеног да последњи говори на главном претресу. Право на последњу реч пружа окривљеном могућност да се изјасни о свим наводима оптужбе и о свим чињеницама и околностима изнесеним у току главног претреса. То значи да у овој најважнијој фази кривичног поступка, јавни тужилац нема предност у односу на окривљеног. Напротив, чини се да окривљени има извесно преимућство, јер је јавни тужилац као државни орган дужан да, утврђујући чињенице како на штету тако и у корист окривљеног, допринесе правилној и законитој одлуци суда, што излази из оквира његове функције. Што се тиче оптуженог, он није дужан да доприноси утврђивању истине у кривичном поступку, јер у начелу слободно располаже својим правом на одбрану. У том смислу окривљени не мора да користи ни своје право на завршну, ни право на последњу реч. Ово право је само једна законска могућност која ставља окривљеног у повлашћени положај да би суд, пре него закључи главни претрес, остао под непосредним утисцима његове одбране. Несумњиво је да у фази главног претреса странке расправљају у условима потпуне равноправности, што се нарочито односи на завршне говоре странака, када се у непосредном контакту и суочавању излажу тезе оптужбе и одбране и изводе закључци у погледу чињеничних и правних питања важних за судску одлуку.

Међутим, законодавац и поред тога даје окривљеном једну значајну повластицу, тј. право на последњу реч. При томе се има у виду да у појединим процесним ситуацијама јавни тужилац као државни орган има извесне предности у односу према окривљеном као странци и могућем извору доказа. У том смислу и право на последњу реч знатно доприноси равноправности странака у кривичном поступку.

У поступку по правним лековима већи број повластица и предности окривљеног произлази посредно из права одбране, у оним случајевима када је правни лек, под одређеним законским условима, уложен у корист окривљеног. Најзначајнија повластица окривљеног у поступку по правним леко-

вима је установа забране *reformatio in peius*. Правни основ и правдање (*ratio legis*) овог института у савременом кривичном процесном праву налази се у општем хуманом ставу према окривљеном коме и у поступку по правним лековима треба обезбедити право на одбрану и пружити процесну сигурност да правним леком, који је употребљен само у његову корист, не може доћи у тежу ситуацију, него да тај правни лек није уопште уложен.

Приликом расправљања о оправданости установе забране *reformatio in peius* истичу се и многи разлози против њеног постојања у савременом кривичном процесном законодавству. Као најјачи разлог против ове забране наводи се да она представља одступање од принципа истине у циљу заштите права окривљеног. Против забране *reformatio in peius* истиче се и потреба за заштитом друштвених интереса, као и могућност да кривац избегне заслужену казну. У вези с овим приговором износи се аргумент да јавном тужиоцу као државном органу стоје на располагању ванредни правни лекови који пружају могућност да се окривљеном накнадно изрекне заслужена и законита казна⁽¹¹⁾. Поред тога, треба имати у виду да у овом случају законодавац препушта бригу о интересима друштва као целине јавном тужиоцу, па ако је он задовољан пресудом нижег суда, било би неправично и нехумано да оптужени дође у тежу ситуацију поводом жалбе, уложене искључиво у његову корист. Стога забрана *reformatio in peius*, која посредно проистиче из његовог права одбране, доприноси остварењу и очувању равнотеже међу кривичнопроцесним странакама.

6. На крају, у вези са раније постављеним питањем да ли у кривичном поступку постоји потпуна равноправност, тј. једнакост права и дужности странака у свим фазама поступка, може се одговорити да потпуна равноправност кривичнопроцесних странака не постоји у свакој фази кривичног поступка, а још мање у свакој конкретној процесној ситуацији. Стога је једино правилно становиште да се у кривичном поступку ради о начелној равноправности, тј. о једнакости странака у крајњој линији. При томе треба имати у виду различите непосредне задатке појединих фаза поступка, сагледавајући истовремено кривични поступак у целини и активну улогу суда у спору између странака.

Потпуна равноправност странака не може постојати ни са гледишта ефикасности кривичног поступка, односно заштите друштва од криминалитета и заштите права и интереса грађана оштећених кривичним делом. У борби против криминалитета мора се прибећи разним мерама принуде и ограничења у односу на личност и права окривљеног. Међутим, то не искључује оправданост да се окривљеном дају одређене повластице ради успостављања равнотеже са јавним тужиоцем као државним органом. При свему томе треба имати у виду остварење основног кривичнопроцесног задатка, садржаног у одредби чл. 1. ЗКП „да нико невин не буде осуђен, а да се кривцу изрекне кривична санкција под условима које предвиђа кривични закон и на основу законито спроведеног поступка”.

(Примљено 21.10.1990)

(11) Панта Марина, *Reformatio in peius*, „Годишник на Правниот факултет во Скопје”, 1959, стр. 69 и 73.

*Dr Milica Zlatić,
Professor of the Faculty of Law in Belgrade*

EQUALITY OF PARTIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

Specificity of functions of criminal procedure, according to Yugoslav and other systems, give to the relevant proceedings the characteristics of legal controversy between the parties - plaintiff and accused who plead before the court while seeking the settlement of the relevant criminal matter. Since the majority of criminal offences is prosecuted as an official duty, the function of accusation is mainly effected by the public prosecutor as a state agency and the party in the criminal proceedings. The accused is a party with the function of defense, but at the same time he is a possible source of evidence in such proceedings. Public prosecutor is in a way favoured as compared to the accused, particularly in the preliminary proceedings, since some rights of the accused are restricted in order to facilitate the investigation. However, temporarily disturbed balance is restored in subsequent stages of the proceedings, so that their final equality is not imperilled. In addition, the accused is also deemed guiltless, he has the right to defense and specific privileges which counter some prerogatives of the public prosecutor as the representative of state authority. Accordingly, it is possible to conclude that there is no complete equality between the parties in the criminal proceedings in all stages, namely phases. In other words, this is an equality of principles, namely of equality of their procedural rights in the final analysis - if one views the criminal proceedings in its entirety, including the active role of the court in the dispute between the parties.

Key words: *Criminal proceedings. - Parties. - Equality. - The assumption of innocence. - The right to defense.*

*Milica Zlatić,
professeur à la Faculté de droit de Belgrade*

L'EGALITE EN DROITS DES PARTIES DANS LA PROCEDURE PENALE

Résumé

Le partage des fonctions de procédure pénale donne à la procédure pénale contemporaine, y compris celle en Yougoslavie, des caractéristiques du différend juridique entre les parties, le demandeur et le défendeur, qui débattent devant le tribunal et exigent le règlement d'une affaire pénale. Étant donné que la majeure partie des actes criminels est poursuivie d'office, la fonction de demandeur est exercée dans la plupart des cas par l'accusateur public comme organe d'Etat et partie dans le différend pénal juridique. Le défendeur est la partie avec la fonction de défense, mais il est en même temps une source possible de preuves au cours de la procédure pénale. L'accusateur public possède certains avantages par rapport au défendeur surtout au cours de la procédure préliminaire, car certains droits du défendeur sont limités en vue de la réalisation réussie de l'instruction. Cependant, l'équilibre provisoirement ébranlé entre les droits de procédure des parties est à nouveau établi au cours des phases ultérieures de la procédure et ne remet pas en question leur égalité définitive au cours de la procédure pénale. En outre, du côté du défendeur, il y a des suppositions d'innocence, le droit à la défense et certains privilèges à l'aide desquels

on compense certains avantages de l'accusateur public comme organe d'Etat. On peut conclure par conséquent qu'au cours de la procédure pénale il n'y a pas d'égalité complète des parties au cours de tous les stades, c'est-à-dire au cours de toutes les phases de la procédure. Il s'agit en effet d'une égalité de principe, c'est-à-dire d'une égalité de leurs droits de procédure, en fin de compte, si l'on prend en considération la procédure pénale dans son ensemble et le rôle actif du tribunal dans le différend entre les parties.

Mots clés: *Procédure pénale. - Parties. - Egalité en droits. - Supposition d'innocence.*
                  - Droit à la défense.